

Nadzwyczajna zmiana stosunków w kontekście epidemii COVID-19

a. Cel regulacji i pojęcie	2
b. Przestanki materialnoprawne wystąpienia z roszczeniem na podstawie art. 357 ¹ k.c.:	2
c. Termin zgłoszenia żądania zmiany stosunku prawnego	4
d. Konieczność działania sądu.....	4
e. Możliwe rozstrzygnięcia sądu	4
f. Klauzula <i>rebus sic stantibus</i> w kontekście obecnej sytuacji w sądach.....	5

www.lubasziewspolnicy.pl, info@lubasziewspolnicy.pl

Lubasz i Wspólnicy - Kancelaria Radców Prawnych sp.k.,
Biuro w Łodzi: ul. Żwirki 17, Łódź 90-539, Tel. +48 42 631 94 44, +48 42 631 94 46
Biuro w Warszawie: Adgar Park West, Brain Embassy, Al. Jerozolimskie 181B lok. 50, 02-222 Warszawa, Tel. +48 22 526 55 20
Biuro we Wrocławiu: ul. Sikorskiego 5/17, 53-659 Wrocław, Tel. +48 71 735 10 71

a. Cel regulacji i pojęcie

Art. 357¹ Kodeksu cywilnego [Klauzula nadzwyczajnej zmiany stosunków - *rebus sic stantibus*]

Jeżeli z powodu nadzwyczajnej zmiany stosunków spełnienie świadczenia byłoby połączone z nadmiernymi trudnościami albo groziłoby jednej ze stron rażąca stratą, czego strony nie przewidywały przy zawarciu umowy, sąd może po rozważeniu interesów stron, zgodnie z zasadami współżycia społecznego, oznaczyć sposób wykonania zobowiązania, wysokość świadczenia lub nawet orzec o rozwiązaniu umowy. Rozwiązując umowę sąd może w miarę potrzeby orzec o rozliczeniach stron, kierując się zasadami określonymi w zdaniu poprzedzającym.

- Przepis pozwala na zmianę treści lub rozwiązanie zobowiązania przez sąd ze względu na zaistnienie nadzwyczajnych okoliczności. Stanowi to wyjątek od zasady nakazującej wykonywać zobowiązania zgodnie z ich pierwotną treścią (tzw. zasada *pacta sunt servanda*). Celem klauzuli *rebus sic stantibus* jest zatem złagodzenie skutków obowiązywania tej zasady i dostosowanie istniejącego pomiędzy stronami stosunku prawnego do zmian otoczenia społeczno-gospodarczego, jakie zaszły po nawiązaniu zobowiązania, a przed jego wykonaniem.
- Regulacja dotyczy zobowiązań powstałych tylko w drodze umów. Nie oznacza to jednak, że w odniesieniu do wszystkich stosunków umownych stosowanie art. 357¹ k.c. podlega takim samym zasadom. O możliwości zastosowania klauzuli do konkretnej umowy decyduje istota tej umowy i jej przedmiot. Przykładowo, jeśli strony umowy przy jej zawieraniu postanowiły, że ryzyko zajścia jakichś przyszłych okoliczności wpływających na wykonanie umowy obciąża określoną (tylko jedną) stronę, strona ta nie może domagać się zastosowania art. 357¹ k.c. ze względu na zajście tych okoliczności (możliwość powoływania się na art. 357¹ k.c. jest wyłączona, ponieważ strona wcześniej zaakceptowała fakt, że poniesie ryzyko związane z wystąpieniem w przyszłości jakichś okoliczności).
- Przepis ma charakter dyspozytywny, co oznacza, że strony w umowie mogą wyłączyć jego zastosowanie, zmodyfikować przewidziane w nim reguły, a nawet zastąpić go własną regulacją następstw zmiany stosunków.
- W przypadku określonych typów stosunków zobowiązaniowych nie jest konieczne odwoływanie się do art. 357¹ k.c., ponieważ przepisy kodeksu cywilnego regulujące niektóre typy umów zawierają odrębne regulacje dotyczące zmiany stosunków. Tak jest w przypadku umowy dzierżawy (zob. art. 700 k.c.: *Jeżeli wskutek okoliczności, za które dzierżawca odpowiedzialności nie ponosi i które nie dotyczą jego osoby, zwykły przychód z przedmiotu dzierżawy uległ znacznemu zmniejszeniu, dzierżawca może żądać obniżenia czynszu przypadającego za dany okres gospodarczy*) czy w przypadku umowy o dzieło – gdy strony za wykonane dzieło przyjęły wynagrodzenie ryczałtowe (zob. art. 632 § 2 k.c.: *Jeżeli jednak wskutek zmiany stosunków, której nie można było przewidzieć, wykonanie dzieła groziłoby przyjmującemu zamówienie rażąca stratą, sąd może podwyższyć ryczałt lub rozwiązać umowę*).

b. Przesłanki materialnoprawne wystąpienia z roszczeniem na podstawie art. 357¹ k.c.:

Nadzwyczajna zmiana stosunków:

- Zmiana stosunków polega na tym, że okoliczności czy warunki, w których działają strony są inne niż w chwili zawierania umowy.
- Przekształcenie stosunków społecznych powinno mieć charakter powszechny, czyli dotyczyć pewnej grupy podmiotów. Nadzwyczajna zmiana stosunków nie dotyczy indywidualnej sytuacji strony/stron stosunku zobowiązaniowego (np. choroby, nagłego pogorszenia sytuacji materialnej itp.).
- Zmiana stosunków musi mieć charakter nadzwyczajny, tzn. wyjątkowy, niespotykana w normalnych okolicznościach. Nadzwyczajny charakter powinien dotyczyć samej zmiany stosunków, a nie zdarzenia,

które ją spowodowało. Jest to zmiana, która wykracza ponad zwykłe ryzyko gospodarcze, które strony, co do zasady, powinny przewidywać w chwili zawierania umowy.

- Zmiana musi być trwała. Nie chodzi o incydentalne, przemijające zakłócenia sytuacji, ale o jej trwałe przeobrażenie. Jednak od tego wymogu w niektórych przypadkach mogą pojawić się wyjątki, przykładowo jeśli zobowiązanie musi być wykonane w określonym momencie, nie później – nawet przemijająca przeszkoda może stanowić podstawę zastosowania *klauzuli rebus sic stantibus*.
- Zmiana może też mieć charakter gospodarczy; jednak musi to być zmiana szczególnie głęboka (np. załamanie gospodarcze, hiperinflacja, szybki i bardzo duży wzrost poziomu bezrobocia, masowe ogłaszanie upadłości przez przedsiębiorstwa itp.).
- Co do zasady zmiana prawa nie stanowi nadzwyczajnej zmiany stosunków, choć w określonych przypadkach może być tak traktowana. Przykładowo, wprowadzanie nowych, niemożliwych do przewidzenia i niestosowanych w normalnych warunkach nakazów/zakazów prawnych, związanych z jakąś szczególną sytuacją (np. klęską żywiołową, epidemią) może stanowić nadzwyczajną zmianę stosunków.

Nadmierna trudność w spełnieniu świadczenia albo groźba rażącej straty:

- Na skutek zmiany stosunków musi zaistnieć nadmierna trudność w spełnieniu świadczenia lub groźba rażącej straty. Zmiana stosunków nie może jednak prowadzić do zupełnej niemożliwości świadczenia (wówczas zastosowanie ma nie art. 357¹ k.c., a art. 475 k.c.).
- Pojęcie nadmiernych trudności nie jest zdefiniowane. Zwykle rozumie się je jako sytuację, w której podjęcie przez dłużnika określonego w umowie zachowania wymagałoby od niego szczególnych, niezmiernie uciążliwych, a nawet niebezpiecznych dla niego i z tego powodu nieracjonalnych, starań. Chodzi więc raczej o problemy natury osobistej niż majątkowej.
- Groźba rażącej straty może dotyczyć zarówno dłużnika, jak i wierzyciela. O tym, czy wykonanie umowy przynosi stronie stratę, decyduje nie samo porównanie aktualnej wartości świadczeń, ale całokształt skutków wykonania zobowiązania dla majątku strony, przy uwzględnieniu celu zobowiązania i tego, jakich korzyści z jego wykonania strona mogła się spodziewać (zob. wyr. SN z 19.11.2014 r., II CSK 191/14).
- W literaturze podkreśla się, że groźba rażącej straty oznacza „wysoki stopień naruszenia równowagi stron, polegający na tym, że wykonanie zobowiązania prowadziłoby do *skutków nie do zaakceptowania, niedających się pogodzić z prawem i sprawiedliwością, lichwiarskiego wyciszczenia*, czy też byłoby czymś zasadniczo innym niż to planowano przy zawarciu umowy”.

Nieprzewidywalność skutków:

- Żadna ze stron w chwili zawierania umowy nie może przewidywać, jaki wpływ na stosunek prawny wywoła zmiana okoliczności, nawet przy dochowaniu należytej staranności.
- Nieprzewidywalne skutki wykraczają poza tzw. normalne ryzyko kontraktowe.

Związek przyczynowy:

- Między nadzwyczajną zmianą stosunków a problemami w wykonaniu zobowiązania (nadmierną trudnością w spełnieniu świadczenia albo groźbą rażącej straty) musi istnieć związek przyczynowy. Innymi słowy bez zmiany stosunków nie powstałyby utrudnienia w spełnieniu świadczenia.

c. Termin zgłoszenia żądania zmiany stosunku prawnego:

- Nadzwyczajna zmiana stosunków musi nastąpić po powstaniu zobowiązania, ale przed jego wygaśnięciem (wykonaniem) i przed terminem wymagalności roszczenia.
- Na zmianę stosunków zaistniałą po terminie wymagalności roszczenia nie może powołać się strona będąca w zwłoce. Przykładowo, gdy zlecający w zamian za wykonane prace miał zapłacić wykonawcy wynagrodzenie do dn. 28.01.2020 r., a nadzwyczajna zmiana stosunków nastąpiła po tym terminie, to zlecający nie może skutecznie żądać zmiany treści stosunku prawnego, ponieważ zgodnie z umową powinien wykonać swoje zobowiązanie w terminie, czyli jeszcze zanim nastąpiła zmiana stosunków).
- Uprawnienie do żądania ukształtowania zobowiązania przez sąd nie podlega przedawnieniu. Istnieje ono tak długo, jak długo istnieje samo zobowiązanie.

d. Konieczność działania sądu:

- W razie spełnienia wszystkich ww. przesłanek każda ze stron zobowiązania może wytoczyć powództwo przeciwko drugiej stronie o zmianę zobowiązania lub jego rozwiązanie.
- Ingerencja w stosunek zobowiązaniowy jest poddana kontroli sądu z uwagi na jej wyjątkowy charakter. Z tej przyczyny konieczne jest wytoczenie odpowiedniego powództwa.
- W literaturze zgodnie się przyjmuje, że powoływanie się na *klauzulę rebus sic stantibus* nie może nastąpić w drodze zarzutu procesowego (czyli np. w odpowiedzi na pozew o zapłatę).
- Jeśli po obydwu stronach stosunku zobowiązaniowego istnieje wola współpracy i renegotjacji treści umowy – nic nie stoi na przeszkodzie, aby strony same wypracowały porozumienie. Jeśli stronom uda się we własnym zakresie wypracować zmianę treści zobowiązania w odpowiadającym im zakresie, wówczas powództwo nie jest konieczne.

e. Możliwe rozstrzygnięcia sądu:

- Sąd nie jest związany żądaniem pozwu co do sposobu ingerencji w stosunek zobowiązaniowy; decyzję o zmianie zobowiązania lub jego rozwiązaniu podejmuje niezależnie od woli powoda.
- Sąd może zmodyfikować stosunek zobowiązaniowy albo rozwiązać umowę pomiędzy stronami.
- Modyfikacja zobowiązania może polegać na zmianie sposobu jego wykonania albo na zmianie wysokości świadczenia (np. sąd może orzec, że z uwagi na diametralny wzrost cen danego surowca koszty wykonania zlecenia znacząco przewyższyły należne wynagrodzenie, przez co konieczne jest podwyższenie uzgodnionego przez strony wynagrodzenia). Ponadto, sąd może zmienić miejsca spełnienia świadczenia, czas (poprzez zmianę terminu, rozłożenie świadczenia na raty; skrócenie lub przedłużenie okresu trwania zobowiązania) oraz sposób jego wykonania (np. określając rodzaj czynności dłużnika prowadzących do spełnienia świadczenia). Sąd nie może natomiast zmienić rodzaju świadczenia (np. orzec, że na skutek nadzwyczajnej zmiany stosunków dłużnik zamiast wyprodukować 1000 l soku z marchwi może wyprodukować 1000 l soku jabłkowego).
- Rozwiązanie umowy polega na zakończeniu stosunku zobowiązaniowego (uchyleniu obowiązków stron) mocą orzeczenia sądowego. Jeżeli któraś ze stron spełniła już świadczenie, sąd jeśli wystąpi taka potrzeba określi w orzeczeniu sposób rozliczenia stron, tzn. może zasądzić pomiędzy nimi zwrot spełnionych świadczeń bądź zapłatę ich równowartości w pieniądzu.
- Przed wydaniem rozstrzygnięcia sąd powinien rozważyć interesy stron. Nie może kierować się korzyścią tylko jednej strony (żądatkującej ukształtowania zobowiązania), ale musi uwzględniać także warunki, potrzeby i dążenia drugiej strony.
- Dobierając sposób interwencji w treść stosunku prawnego, sąd powinien dążyć do poprawienia pogorszonej wskutek zmiany stosunków sytuacji powoda, ale w sposób jak najmniej dotkliwy dla pozwanego.

f. Klauzula *rebus sic stantibus* w kontekście obecnej sytuacji w sądach:

- Ze względu na wprowadzony stan epidemii, a wcześniej stan zagrożenia epidemicznego, działalność sądów została w znacznym stopniu ograniczona. Ma być zawieszony nawet bieg terminów materialnoprawnych i procesowych do czasu ustania stanu epidemii.
- W przypadku wniesienia powództwa na podstawie art. 357¹ k.c. należy mieć świadomość, że sprawa nie zostanie szybko rozpoznana. Tego rodzaju powództwa wymagają przeprowadzenia postępowania dowodowego, stąd ingerencja sądu w stosunek zobowiązaniowy na pewno nie nastąpi jeszcze w czasie trwania stanu epidemii.
- Należy też pamiętać, że ingerencja sądu może co do zasady nastąpić tak długo jak trwa stosunek zobowiązaniowy (dopóki zobowiązanie nie zostało wykonane przez stronę). Jeżeli jednak po wniesieniu pozwu strona spełni świadczenie – zwłaszcza kierując się dążeniem do uniknięcia odstąpienia od umowy i naliczenia kar umownych przez drugą stronę umowy itp. – nie oznacza to, że sprawa jest przegrana. Wielu przedstawicieli doktryny dopuszcza również w takiej sytuacji możliwość sądowej ingerencji w zobowiązanie. Będą to jednak wyjątkowe przypadki.

Opracowano w oparciu o:

E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019.

K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2020.

M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz*, Warszawa 2019.